

SÜLEYMAN VƏLİYEVİN "DASLI BULAQ" ROMANINDA TARIX VƏ MÜASİRLİYİN VƏHDƏTİ

Açar sözər: istehsalat romanı, avtobiografik əsər, mübariz insanı, sərgün illeri, repressiya həqiqətləri, memur janrı

Key words: production novel, autobiographic works, brave man, repression years, repression truth, memoir genre

Ключевые слова: производственный роман, автобиографическое произведение, человек-боец, годы ссылки, правда репрессий, мемуарный жанр

Süleyman Vəliyev (1916-1996) zamana qarşı həssas yazıçı olmuşdur. Hər bir dövrdə zəməna-nın irali sürdürücü ictimai sifarişlərə əsərlərində cavab verməyə çalışmışdır. Yazıcının biografiyasının bir neçə epoxadan, keşməkəsi yollardan keçməsi onun fərqli obrazalar və qəhrəmanlar yaratmasına səbəb olmuşdur. Bununla belə, Süleyman Vəliyevin özünəməxsüs insan və zaman konsepsiysiyası formalaşmış, əsərlərdə yazıçı sabit insani dövrləri təcəssüm və təbliğ etmişdir.

Sovet dövründə yaşamış Süleyman Vəliyevin əsərlərində insan daim zəmənanın ziddiyətləri ilə üz-üzədir. 1930-cu illərin çatınılları və eyni zamanda inqilabi quruculuq pafosu, 1940-ci illərdə dünya müharibəsi, faşizm üzərində qalib gelmiş insanın lağın stalininin repressiya dalgası ilə üz-üşəsi, 1950-1960-ci illərdə mülayimləşmə və müasirləşmə tendensiyası, amma müasir insanın ideoloji basılıqları qarşılıqla, 1970-1980-ci illərdə sovet yalanlarının ayaq ağıb yerimisi, fəqat sovet insanının bu həqiqətləri açıb-deyə bilməməsi... Həmin təzədləri qəbul edə bilməməsi, eyni zamanda ona qarşı mübarizə azmi Süleyman Vəliyevin yaradıcılığında mübarizə insan, fəal qəhrəman konsepsiysiyasının formalmasına gətirib çıxmışdır.

Öslində, bu konsepsiya sovet dövrü ədəbiyyatında rəsmən qəbul edilən sosialist realizmi yaradıcılıq metoduna uyğun galidir. Süleyman Vəliyevin yaradıcılıq işləbi 1930-cu illərdə formalaşmışdır. Bu dövrdə ədəbiyyatdan yenİ hayat uğrunda mübarizə, sosializm quruculuğunda fəal iştirak tələb edirdi. Yazıcının biografiyası bu quruculuk hayatının içindən keçmiş, inqilabçı obrazları da ("Büyük ağa", "Şor cüllütü") bunun təsiri ilə yaranmışdır. Bununla belə, Süleyman Vəliyevin mübarizə insan konsepsiysiyasının yaranmasında öz fərdi xarakteri də mühüm rol oynamışdır. Bunu onun bütün tərcüməyi-hələ təsdiq edir. Çatınıllarla, yalanla, ədalətsizliklə barışınan və daim mübarizə aparan yazıçı bunu əsas qəhrəmanlarına da şamil edir, parlaq obrazları yaradır. İtalyada antifaşist müqavimət hərəkatında iştirak etmiş yazıcının "mühərribə əsərləri"ndə yaradıldığı mübarizə insan obrazları, hər seydən əvvəl, bu amillə bağlı idi. Müharibədən sonra dövr qalib əsgər, qalib insan obrazını yaratmağı tələb edirdi, "Mübahisəli şəhər" romanında S. Vəliyev bu çəqinmiş cavab verə bilmədi.

1960-ci illərdən ədəbiyyatın insansa baxışı dayısır, yazıçılar əsərlərində yeni dünya duyumunu və baxışlarını təcəssüm etdirən müasir insan obrazları yaradırlar. Zəmənanın tendensiyalarını həssaslıqla izleyən S. Vəliyev yaradıcılığında bu məqama bir neçə istiqamətdə yer verir: zamanın təzədlərinə müasir insanın münasibəti ("Dünyular"), müasirlər tələbi və tarixi həqiqətlərə yenidən baxış ("Daslı bulaq"); beynəlxalq mövzuda insan mənzərələri ("Əncir ağacı", "Nil suyu", "Bir salxım üzüm", "Fəllahın arzusu", "Dağlımlı yurd", "Şillə", "Şəkil" və s. hekayələr, "Türk qızı" povesti, "Qanlı

ocaq" romanı). Hər yerdə yazıçı zamanın eybəcərliliklərinə qarşı insan humanizmini qoyur, insani dayarlılığı təcəssüm etdirir.

Süleyman Vəliyevin yaradıcılığında uzun müddət üzərində işlədiyi "Daslı bulaq" romanı (1950-1980) mühüm yer tutur. Yazıçı romanın acılarını bələdli sevimli hayat yolrasında hasr etmiş, əsərə belə bir epigraf vermİŞdir: "Mənimlə iyirmi beş il hayatın acılı-sırınlı günlərini görmüş ömrü-gün yoldaşım Asyanın azıx xatirəsinə ihtaf edirəm" [1, s.483]. S. Vəliyevin memurlarından da görünür ki, roman tamamlamağa təhrik edən başlıca faktor məhz bu amil olmuşdur: "Çəkdiyim əzəblər hələ bəs deyilmiş. Onlar hələ canumdan çıxmamışdı ki, fələk mənə dənədən hər zərba vurdur. Asya Ağrı xəstəyə duşar oldu. (Vaxtı ilə keçirdiyi əzəblə günlər öz təsirini göstərmidi...). Bu xəstəlik doqquz il davam etdi. O, qırıq bəs yaşında iken həyatdan nakam getdi. Yenə qol-qanadım yanına düşüd..." [2, s.75]

İstehsalat romanı olmaqla yanaşı, əsər həm də avtobiografik səciyyə daşıyır. Bu cəhətlərə da yaziçı memurlarında aydınlıq gotirir: "Bodayboda olduğum, xüsusən dörd il sovxoza işlədiyim illəri ən samarəli yaradıcılıq ezməyiyyətini sayıram. "Daslı bulaq" romanı da o zaman yaranmışdır. Yaxşı ki, bu əsərin ilk variantını orada agronom-yazıcı kimi qələmə almışdım... Bu yazı sonraları kərimə gəldi. Aradan xeyli keçdiyindən aqro-tekniki məsələləri unuda biliardım. Odur ki, "ilk variant" məninin üçün dürüst nəməbə, yaxşı material oldu. Onun əsərində "Daslı bulaq" əsərinin asası suradə işləyib yenidən yaxdım. O bir nəvənəndili roman (ağır bələd demək olarsa) və avtobiografik əsərdir. Romanda Daşlı bulaq sahəsinin və orada işləyən bəzi adamlarının adını olduğu kimi saxlamışım..." [2, s.75-76] S. Vəliyevin sözleri ilə deyilərsə, romanın "dürüst" almışında yazıçının təkrarın Siber torpağına ezməyiyyətini getməsi da təsir göstərmişdir. Bu barədə S. Vəliyev "Qanadı sınmış qus da uçarmış" memur-romanının "Əriyan buzlar bir dənə donmasın" fasilində ayrıca söz açır: "1963-cü ilin aprel ayında "Drujba narodov" jurnalı Sibirdə olduğum yerlərə getmək üçün məno yaradıcılıq ezməyiyyət verdi. Man Asya ilə İrkutskə, oradan tayyarsı ilə Bodayboya uşduq. Biz o zaman hər seydən əvvəl, vaxtilə Bodayboda işlədiyim sovxoza getdik. Əvvəlcə o vaxt yaşadığımız "köhnə qara" baxdıq. Onun yanında yeni tikilmiş emalataxana görük..." [2, s.72-73]

Yazıçının həyatundan olan həmin faktun izini romanda tapmaq çatın deyildir. "Sovxoza Mezentsev adlı qoca bir kişi (tərəvəz anbarının qorucusudur) ev məsələsində biza kömək etdi. O, arvadı ilə sovxoza idarəəsinə yaxın, qaraya bitişik kiçik bəki komada yaşıyır. Əvvəller burası nəqliyat idarəəsinin iş otagi olmuş, mexaniklər burda növbə çəkmişlər... Sonralar qarajın taxta-şalbanı curlyub sıradan çıxmışdı. İçərisinə lazımsız maşın hissələri və dəmir qırıntıları atmışlar. Köhnə qaraj Mezentsevin karına gəlmmişdi. Onun anbarının qorucusuvari. O, məşədən gotirdiyi ağac və odunu burada saxlayırdı. O bizi otagna apardı. Burada taxta çarpayı, bir kiçik stol vardi, künclədən böyük sova. Mezentsev Ayaza dedi: "Urşını sixma, galin, bizimlə burada yaşayın..." [1, s.500-501] Ümumən, "Daslı bulaq" romanının (1950-1980) yazıcının daha sonralar yazılmış "Qanadı sınmış qus da uçarmış" memur-romanı (1988) ilə müqayissə etdiğə, Süleyman Vəliyevin 1948-1955-ci illərdə sərgün hayatının bir çox əzəb və məşəqqətləri epizodlarında burada tapmaq olar. Anma maraqlıdır ki, "Daslı bulaq" müasir mənzərə, müasir roman formatında qələmə alınmışdır.

Romanın əvvəlində, ekspozisiya hissəsində belə bir maraqlı epizod var. Moskvada Kənd Təsərrüfatı Akademiyasının torpaqçılık fakultəsinin birimi, "Bakı sovxozlərinin birində agronom və zəfərsinə işə düzəlməsi" Ayaz vaxtılı atasının inqilabçı kimi surğunda olduğu Sibirdə işləməyə getmək fikrinə döşür. Onun həyat yoldaşı, Moskva konservatoriyasının bitmiş Aybanız sabob ilə maraqlanarkən, belə bir motivə toxunur: "- Ayaz, bir şeyi da ayird etmək istəyirəm: Sibirdə getməyə başqa sabob yoxdur ki? Sən sən günlər deyirdin ki, bizim bizi rəsəlsə tabeliyində olan cavranları yaxşı rəsfətar emir, qayıq basılmırlar. Bir dəfə risaşınə bəzəxli mənasında "hələ cavansan" deyəndə ona tar etmir, qayıq basılmırlar. Sən sən günlər deyirdin ki, bizim bizi rəsəlsə tabeliyində olan cavranları yaxşı cavab vermisin. "Cavaniq yaxşı seydir, amma imtiyazlarını olımdan almayırlar..." Bəlkə səni yaxşı cavab vermisin. "Cavaniq yaxşı seydir, amma imtiyazlarını olımdan almayırlar..." Ayaşın cavabı sanki həmin "sabob"ı inkar etməsə də, daha böyük ümumiyyətidən, buna görə?.. Ayaşın cavabı sanki həmin "sabob"ı inkar etməsə də, daha böyük ümumiyyəti ləğəşləmisi ilə diqqəti colb edir: "-Bu, əsas səbəb deyil, pis adamlarla hər yerdə rast gəlmək olar. Orada hamı malət deyil ki..." [1, s.489]

Bələliklə, yazıçının müasir istehsalat mövzusuna marağının bir səbəbi də buradakı problemlərin bətlünlükda cəmiyyət hayatının bütürməsində idi. Həm də bilavasitə Azərbaycan hayatında müşahidə etdiklərini uzaq Sibir mövzusunda təsvir etmək, görünür ki, ona daha olverişli gəldi. "Atam inqilabdan avval, dünyanın pis vaxtında Sibirdə olub; oranın tabiat və insanlarından həmişə hərəatla danışdır, Sibirin qızıl tayqası kimi, adamları da qızıldır deyardı..." [1, s.489] Bu fikirlər yazıçının memurularından da tanışdır. Süleyman Valiyev "Daşlı bulaq" romanında bir tərəfdən "sürgün illəri"nə qayıdır, müasir mövzu altında uzaq Sibirdə, Bodayboda yaşadığı represiya həqiqətlərini təsvir edir. Digər tərəfdən isə müasir hayatın sosial çətinliklərini, mənəvi problemlərini eynən otuz-qırıq il əvvəlin ağır mənzərəsi ilə üzəldirmiş olur.

Romanın mövzusu 1970-ci illərin sovet cəmiyyəti üçün olduqca aktual idi. Bu illərdə sosializm qurucusu əralı gedə bilməyən sovet cəmiyyəti "eninə inikşəf"ə rəvac vermiş, Qazaxıstan və Rusiyadan ucquar, istifadəsiz torpaqlarını abadlaşdırmaq yolu tutmuşdu. Bunun inikəsimi romanda da görəmk olur. "Bir həqiqət var ki, bizim neftçilər şimalınə sər iqimində sibirlərlə qara qızıl tapmaqdə yaxından kömək edirlər. Biz tərəvəzçilər niyə geridə qalaq? Sibirlərin tərəvəzə böyük ethiyacı var. Xüsusən indi, deyirlər ki, bə yaxınlarında Baykal – Amur magistrallı düzəltməye başlayacaqlar..." [1, s.489] Neca deyərlər, bə zamanların məcburi sürgünlerini indi "könlüllü sürgünlük" avəz edirdi. Bununla ilk növbədə yeni gənc nəsillərin başının qatmaq, gənclik romantikasına meydan açmaqla diqqəti dərin iqtisadi-ictimai ziiddiyətlərdən yoxıldırmaq istayırlırlər. Bu motiv əsas qəhrəmanlar arasındaki dialoqda da özəksin tapır: "...Sən isə özünü könlüllü sürgün edirsin. - Kənlüllü sürgün, yaşı dedin. Əger məni günahım üstündə sürgün etsəyidlər, onda da dalmıca galardınım!" [1, s.492] Şübhəsiz ki, Ayaz obrazının prototipi Süleyman Valiyevin özündür, Aybanız surutunun prototipi isə həyat yoldaşı Aysadır. "Qanadı sınnmış quş da uçarmış" əsərindən də məlumdur ki, həqiqətən də, Aysa ərinin ardıcıl Sibira yollanmış, orada hətta dekabristlərin qadınları ilə müqayisə olunmuşdur.

Romanda yazıçı ağır taleyi sınaq gerən insanların möhkəm iradəli, romantik xarakterindən həyatı romantikasını ifadə etmək üçün bəhərəlməmişdir: "...amma Sibirdə hələ çox şey öyrənilməyib. Bunu, Moskvadan kılçıklı Krasnoyarska təcrübə işinə göndərəndə bildim. Təzə şeyi öyrənmək həmişə marağlıdır. Aşan zəhmətin ləzzəti olmur. Axtarışlar adama ilham verir. Mən istəyirəm ki, həmişə çətinliklərə mubarizə edin və ona qalib gəlin. Atam cəbbədən qayğılıdan sonra həle neft mədənlərində işləyarkən bir kitabda oxumuşdu: alpinistlər Tibet dağının zirvələrində qayalara həkk olunmuş belə bir yaxşı rast galıblər. Çətinliklərə mubarizə aparmağı öyrənəmdən zövq almısınız mı..." [1, s.489] S.Valiyev digər əsərlərində olduğu kimi, burada da müasirliyi yaradıcılıq qayşına xas olan "mubarizə insan" konsepsiyasına axtarın və onu tarixin və bu günün vahidində ifadə etməyə çalışır.

Ayazı heç də Sibir torpağında hamı xoş qarşılamar. Sovxoz direktoru Nemeşayev və mühasib Dementiyev gözümüz-cıxdıya salır. Hətta dedi-qoduçular, hansısa günüňüzündə Sibire göndərildiyini iddia edirlər. Bir fəhlənin haqqını kəsdiyi üçün mühasibə tövqüsədən görə ona töhmət də verirlər. Ayaz dəhşəti bir yuxu görür: "-Vətəndaş Salamov, siz bu gündən...

Ayaz onun sözünü kesir:

- Mana niyə belə müraciət edirsiniz?
- Siz sürgünsünüz.

- Mana bəbəmələ sahə salırsınız. Burada o, sürgündə olub, Lena gülləbaran hadisəsində iştirak edib.

- Söhbət ondan getmir. Ətrafa yaxşı bax, - deyə o Vitim çayını göstərir.

Ayaz domuş çaya, sahilindəki qarlı tayqaya nəzər salır. Nemeşayev deyir:

- İndi gördünüz, bura Uqryumçaydır...

- Xeyr, Uqryumçay idi. İndi bəşadır... Mən bura könlüllü işləməyə galışməm.

Nemeşayev gülür, haradansa bura galib söhbət qılaq asan Valya və Druz bərkədən qəhfəsə çəkir. Eynən Ayaza oxşayan bir adam (bu ona çox qəribə görünürlər) onu konara çəkib deyir:

- Siz sürgün olduğunuzu gizlətməyin, qorxaq olmayın.

- Mənimlə niyə belə danişirsiniz? Siz kimsiniz?

- Yazıçıyam.

- Məndən nə istəyirsiniz?

- Sizin haqqınızda roman yazacağam... Sizin nəslin tərcüməyi-halı çox maraqlıdır. Vaxtilə bananız da bəylerla sürgün olmuşdu. İndi isə siz... Bax, bu, təleyin istehzasıdır. Ən maraqlı odur ki, Aybanız da buradadir. O, dekabristlər kimi bə ağır gündə dalınca galib..." [1, s.523]

Ayılıb, yuxu olduğunu sevinin Ayazın yaşadığı gerçəklər isə yazıcıının tarixindən alıb, müasirlik kimi təqdim etdiyi əsl həqiqətlərdir. Hətta o da maraqlıdır ki, S. Vəliyev sanki bilsərdən Sibir sürgünənə gäh babasının, gäh atasının ayağına yazar. Bununla həm də Ayaz obrazının yerində gah özünü, gah da sanki oğlunu görərk, bütöv bir nəslin tərcüməyi-halında zamanla, mühiṭlə üz-üzə gələn məbariz insan mövqeyini ümumişdir. Dogrudur, müəyyən məqamda Ayaz zəiflik göstərərək, ərizə yazışın etdikmək istəyir, hətta təyyarəyə bilet da alır. Amma dost əinsənlər onu bundan çəkindir bilirlər.

Romanda sosializm realizminin tələblərinə tam uyğun olaraq obrazlar qütbəşiblərlər. Mühasib Dementiyev, təsərrüfat idarəsi müdürü Druz, onların aləltisi katibə Valya, bir sıra dedi-qoduçu epizodik surətlər öz mənəfətlərini, şəxsi mənəfələrinin güdən və buna görə də saf, tamiz oxlaqlı əinsənlər ləkələməyə, hətta dəlaşdırmaqə calışan personajlar kimi təqdim olunur. Sovxoz təsərrüfatının yetirdiyi bu mənəfəti surətlər qarşı yazıçı Sovxozun yeni direktoru İqnat Andreyeviç Lıqalov və arvadı Ksenya, baş aqronom Roman Vasilyeviç Vasilenkə və arvadı Nadya kimi əsas, Mixeyev, Černov, Gerasimov və s. onlara sibirləri təmsil edən epizodik surətlər qoyur. İctimai mənəfəti güdən, həyatı mənəsnəsi məbarizə, ümumun manafeyi ilə yaşamasıda görən bu əinsənlər çətin şəraitdə, təvəzükər ailə mühitində dəha xoşbəxtidirlər. Lıqalov da Ayaz kimi uzaqdan, Moskvdən Sibira işləməyə galib, hətta onu da usqlıq Bakıda keçib. Onu da qadın Ksenya ilə təhsilli mədəniyyət işçisi, ərinin ardıcıl Bodayboda galır, hər bir dedi-qoduların rəğmən arını müdafiə edir. Mədəniyyət sarayında xor dərnəyi təşkil edir. Aybanız da müsiki məktəbində pianodan dərs deyir. Onların təşkil etdiyi konsert böyük uğurla keçir. Ümumən romanda qadın obrazları ərinə sevgi və sədəqətlə bağlı, ona hər bir haldə mənəvi dayaq olan, yanlış addimlərdən yayındıran müdrik əinsənlər kimi təsvir olunur.

Bütün bəcəhtəri ilə "Daşlı bulaq" romanı Azərbaycan nəsrindən hələ 1950-ci illər üçün soçiyyəvi olan Mirza Ibrahimovun "Böyük dayaq", İsmayıllı Şixlinin "Ayrılan yollar", Sabir Əhmədliyin "Aran", İlyas Əfəndiyevin "Söyütlü arx", Mehdi Hüseynin "Qara daşlar" və s. kimi istehsalat və kolxoz quruculuğundakı mövzularındakı romanları xatırladır. "Məhz 1950-ci illər nəşri hayat həqiqətinin ideoloji göyərləndən yera endirilmiş, iqtisadi gerçəkləri sadəcə hadisələrin carəyan etdiyinə fonu olmaqla, surətlər-xarakterləri plakat səciyyəsindən hatiyili, natural təsvirə qədər dəyişmiş, dəl-günəldirmiş, sovet əinsənlərin bütün məzmunu ilə sovet hayatı içərisində (tarixin konkret), həm də bunu ananəvi mövzuların məhdudluğundan yeni-yeni sferalara çıxaraq, təqdim və təsəb etməyə başlamışdı. Məsələn, ənənəvi mövzular daxilində kolxoz-kənd mövzusu ilə yanşı, Bayram Bayramovun "Yarpaqlar" romانında (1957-1960) kalorilil kənd camaatı, el-tayfa mənşələri, Isa Hüseynovun "Yanar үrək" romānında (1955-1958), Fardin şaxsı heyati, psixoloji varlığı, İlyas Əfəndiyevin "Söyütlü arx" romānında (1958) şəxsiyyətin cəmiyyətdən ayrı intim dünyası və s. paralel xətlər kimi təsvirin bilavasita predmeti olur, yaxud ananəvi məzmun arxa plana, hətta həyisələrlə xüsusiyyətlər, "hayat həqiqəti" adını artıq sovet adəmının mənəvi həyatı, duyğular aləmi, fərdi tələyi, ailə həyatı qəbəldiliyi" [3, s.221-222].

"Daşlı bulaq" romanının 1950-ci illərdə yazıldığı və əsərdə carəyan edən hadisələrin də asasən o illərə təsədűf etdiyini nəzərəalsa, romanın həmin kontekstə daxil olması heç də təsədűf doşan ollur. Yazıcının başlıca uğuru onda iddi, ki, daha sonrakı illərin mənəvi ab-həvəsində də mətnən həqiqətən, tarix və müasirlik kontekstində sovet hayat tarixinin dəyişməz gerçəkliliklərinə təqdim edə durmussa, tarix və müasirlik kontekstində sovet hayat tarixinin dəyişməz gerçəkliliklərinə təqdim edə bilməsdi. Sovxoz direktoru Lıqalovun və müavini Ayaz Salamovun asas qələbəsi yalnız təyinən

qırx-allı dərəcə soyuğunda Daşlı bulaq deyilən ərzini münbütədirib, burada pomidor, xiyar, kartof və xüsusədə də yeni tərəvəz növü olan çoxyarlı soğan yetişdirmələri ilə səciyyələnmir. Müayyən dərəcədə həmin istehsalat nüshaları ham də rəmzi mənə daşıyır, romanın əsas qəhrəmanları həm də insanların qalbini fəth edir, mübarizliyi ilə həyata sevgi və inam aşayırlar.

Sosialist realizmi əsərləri bir qayda olaraq nikbin sonluqla bitmişli, oxucuda xoşbəxt həyat ilüziyası doğurmış idi. Süleyman Vəliyevin da əksər əsərləri bu qaydadən kənardır, həyatın on çatin sinqlarını əks etdirən süjetlər umidverən sonluqlarla bitir. Lakin "Daşlı bulaq" romanının sonluğu kədər və nisgillə qələmə alınmışdır. Yaxıcı zahiran qaydalara riayət etən də, roman bitirərək sevimli ömrü-gün yoldaşının həyatında olmadığını oxucundan gizlədə bilməmişdir. "Ayaz heyrlə arvadına baxdı: "Olmayra yuxum düz çıxacaq, Aybəniz bəlkə də bərk ağrından əzab çəkir, amma bunu bürüze vermir. Birdən..." Ayazı sanki vahimə basdı, həyəcan və qorxudan qalbi sancdı. Aybəniz elə bil bunu hiss etdi, uşaqların bugünkü şən, məzali səylənlərindən maraqla danışdı. Ayaz güclə gülümşündü" [1, s.68]. Süleyman Vəliyeva yaxşı bəlli idi ki, sabahı uğrunda daim qələm çaldığı sovet həyatın on azız insanının onun olundan almışdır. Memuarlarında yazırırdı: "Bu böyük itki ilə bağlı olan xatirələrimi - çəkdiyim iżtirabları təsvir etməkdə acizəm. Əlim əsir, yaza bilmirəm... İnsan neçə dözarmış!" [2, s.75]

Roman sovet dövründə böyük çatılınlıqlar çəkməsi insanın acı taleyini, mübarizə və həyat eşqi ilə dolu ömür yoluunu işqələndirdi üçün böyük rezonans doğurmusdur. "Drujba narodov" jurnalında çap olunduqdan sonra romanın əks-sədasi bütün sovet olksinasına yayımlılmışdır: "Qırğızistan Elmlər Akademiyasının müxbir üzvü, yazıçı Öziz Saliyev "İzvestiya" qəzətində yazdığı məqaləsində qeyd edirdi: "Müəllif Sibir torpağına olan məhəbbətin, qalbən sevdiyi adamları hararətə qələmə almışdır. Yazıcının əsəri yüksək hissə, vahid Vətən eşqi hissi ilə yığrulmuşdur." Ukraynanın görkəmli yazılıcı V Reçmedin "Vitçizna" jurnalında "Aydın nəzərlə" özerkində yazmışdı ki, S. Vəliyevin təsvir etdiyi adamlar onun "Sibir köşəfəridir". Məşhur rus tanqidçisi Igor Motyaşov S. Vəliyeva həsr etdiyi "Sədəqət" adlı məqaləsində yazmışdır. "S. Vəliyevin həyatı maraqlı və gərgin hadisələrlə, çatin sinqlarla zəngindir... Sanki zamanın heç bir qovgası ondan yan keçmək istəməyib. Onun hayatı afsanəyə bənzəyir. Dözüm, mərdlik, sədəqət əfsanəsidir..." [4, s.9] Memuarlarında yazılıçı özü bu məqamı belə dəyərləndirmişdir: "Bu kitab Azərbaycan və rus dillərində dəfələrlə çap edilmişdir. Matbuatda əsər haqqında bir neçə müsbət rəy yazılmışdır. Ancaq ölkəmizin har yerindən – Arxangelskdan, Haştağdan, Lvivskdan..., xüsusən romanda hadisələrin baş verdiyi yer – Bodayboden aldığım məktublar məmən üçün daha əzizdir" [2, s.76]. Sözsüz ki, hər bir əsərin əsl qiyaməti oxucuların qalbini yol tapması ilə ölçülür. Süleyman Vəliyev "Daşlı bulaq" romانında buna nail olmuşdu.

ƏDƏBİYYAT

1. Vəliyev S. Daşlı bulaq. Bakı, "Yaxıcı", 1987.
2. Vəliyev S. Qanadı sinnim qış da uçarmış. Bakı, "Gənclik", 1989.
3. Əlişanoglu T. XX əsr Azərbaycanın poeziyası. Bakı, "Elm", 2006.
4. Əhmədov C. Firtınadan doğan qəhrəmanlar. Süleyman Vəliyev, Daşlı bulaq. Bakı, "Yaxıcı", 1987.

UNITY OF HISTORY AND MODERNITY IN SULEYMAN VALIYEV'S NOVEL "DASHLI BULAG"

Summary

Realities of life during soviet period have been reflected in Süleyman Valiyev's novel "Dashli bulag". Difficulties of life in soviet period are reflected in the novel written during 1950-1980. The writer was able to combine the description of Siberian life where he was in exile in 1948-1955 and actual topic of labor of 1970s. The novel joins the requirements of a production novel which is typical for literature of socialist realism with principles of autobiographical genre. Also, repression truths have indirectly been reflected in the novel. Ideological and artistic features of the novel are viewed in the article in terms of modernity, history and modern literature studies.

ЕДИНСТВО ИСТОРИИ И СОВРЕМЕННОСТИ В РОМАНЕ СУЛЕЙМАНА ВЕЛИЕВА «КАМЕННЫЙ РОДНИК» («ДАШЛИ БУЛАГ»)

Резюме

В романе Сулеймана Велиева «Каменны́й родник» отражена действительность жизни советского периода. Роман, который автор писал на протяжении долгих лет, с 1950 по 1980 годы, отражает трудности советского образа жизни. Писатель сумел соединить свою жизнь в ссылке в далёкой Сибири в 1948–1955 гг. с активной трудовой жизнью в 1970-е годы. Роман органически объединяет требования производственного романа с принципами автобиографического жанра, что является характерным для литературы социалистического реализма. Также в произведении косвенно нашла своё отражение и действительность, связанная с репрессиями. Рассматриваются идеально-художественные особенности романа с точки зрения современности и истории и даётся их оценка с позиций литературоведения.